

RECENZJE

T. CZUDEK — Vývoj reliéfu krajiny České republiky v kvartéru. Moravské zemské muzeum, Brno 2005, 238 str., 67 ryc., 11 tab., 33 cz.-b. i kolor. fot., spis lit., skrowidz rzecz.

Osiem lat po publikacji rozprawy o czwartorzędowej rzeźbie Moraw i Śląska (*Reliéf Moravy a Slezska v kvartéru*. SURSUM, Tišnov 1997) ukazała się kolejna, ważna monografia tego samego autora, poświęcona ewolucji rzeźby Republiki Czeskiej w plejstocenie i holocenie. Tadeáš Czudek, emerytowany pracownik Gabinetu Geomorfologicznego oraz Służby Geograficznej Czechosłowackiej Akademii Nauk (Geografický ústav ČSAV; 1957–1993), jest wybitnym znawcą procesów i form peryglacialnych, autorem licznych fundamentalnych prac o współczesnej i kopalnej strefie kriogenicznej (w tym wielu wspólnie z J. Demkiem) oraz o osadach i formach plejstocenijskich Czech. Od wielu lat utrzymuje bliskie kontakty naukowe z polskimi geomorfologami i geologami.

Tekst zasadniczy, składający się z 14 rozdziałów poprzedzonych wprowadzeniem, uzupełniają: spis literatury, obejmujący 1466 pozycji w kilku językach (w tym 92 autorów polskich); słownik terminologiczny, zawierający angielskie i niemieckie odpowiedniki terminów czeskich; streszczenie w języku angielskim; indeks rzeczowy oraz 33 czarno-białe i kolorowe zdjęcia.

W pierwszych rozdziałach autor scharakteryzował położenie granic pliocen–plejstocen oraz plejstocen–holocen, rozwój rzeźby przedplejstocenijskiej Wyżyny Czeskiej, zewnętrznych Karpat Zachodnich i Obniżenia Morawsko-Śląskiego, a następnie przedstawił wzajemne relacje osadów czwartorzędowych i rzeźby terenu na obszarach denudacyjnych (Wyżyna Czeska, Karpaty) i akumulacyjnych (strefa glacialna), w obrębie depresji u podnóża Gór Krušcowych, na Połabiu oraz w niezlodowaczonej części Obniżenia Morawsko-Śląskiego (Brama Beczwy i Wyszkowska; Obniżenie Górnomorawskie, Dolnomorawskie i Dyjsko-Swrateckie). W kolejnych rozdziałach opisano przebieg i zasięg zlodowaceń górskich (Karkonosze, Szumawa), plejstocenijskie ruchy tektoniczne, rozmieszczenie i ewolucję wieloletniej zmarzliny, a także przebieg wietrzenia skał. Zasadniczą część książki poświęcono: plejstocenijskim i holocenijskim egzogonicznym procesom morfogenetycznym (stokowym, rzeczonym, eolicznym), przeglądowi plejstocenijskich struktur kriogenicznych (struktury postkrioge-

niczne, kliny mrozowe, krioturbacja zwietrzelin i osadów, struktury kriosegregacyjne), plejstocenijskim i holocenijskim formom rzeźby i ich ewolucji, jak również rozwojowi procesów krasowych, z uwzględnieniem zagadnień pseudokrasu. Całość kończą rozdziały przedstawiające syntetycznie rozwój rzeźby Republiki Czeskiej w plejstocenie i holocenie oraz znaczenie ówczesnych procesów rzeźbotwórczych w kształtowaniu się krajobrazu Czech.

Wiele uwagi poświęcił autor procesom peryglacialnym, które w istotny sposób zmodyfikowały blisko 15% obszaru Czech. Zlodowacenie Elstery (Sanu 2) sięgnęło w Bramie Morawskiej po główny europejski dział wodny, a zlodowacenie Solawy (środkowopolskie) miało mniejszy zasięg. Pozostawiły one po sobie głównie osady glacialfluwialne i nie doprowadziły do zasadniczego przemodelowania podłoża. Dowody na obecność zlodowaceń górskich w Karkonoszach i Szumawie przemawiają za dwukrotnym zlodowaczeniem w trakcie przedostatniego i ostatniego piętra chłodnego, ale stopień przeobrażenia rzeźby przedplejstocenijskiej był niewielki. Niewielkie lodowce karowe o suchej podstawie mogły także występować w niektórych masywach górskich (np. Hruby Jeseník), wykorzystując peryglacialne zagłębienia. Peryglacialne procesy stokowe, rzeczne i eoliczne dokonywały się zarówno w warunkach wieloletniej zmarzliny (ciągłej, nieciągłej i sporadycznej), jak też głębokiego, sezonowego przemarzania. Rozmiary peryglacialnego cofania się stoków zbudowanych ze skał osadowych sięgnęły nawet 1–1,5 km. Procesy fluwialne doprowadziły do pogłębienia dolin peryglacialnych (od 30–40 m do 250 m) i utworzenia nowych, a także akumulacji rzecznej (miejscami ponad 40 m) i uformowania systemu tarasów. Miąższość pokryw lessowych sięga 40 m, a rozmiary obniżenia wierzchołków wskutek deflacji nie przekroczyły 1 m. Zmiana procesów morfogenetycznych w holocenie wiązała się zarówno ze zmianą klimatu, jak również narastającą od epoki brązu antropopresją.

Do mankamentów pracy należy zaliczyć brak zbiorczej mapy z lokalizacją opisywanych rejonów i stanowisk, a także tabeli stratygraficznej z zestawieniem stosowanych w Republice Czeskiej podziałów plejstocenu. Niemniej jednak, recenzowana książka zawiera bogaty materiał faktograficzny, zbierany przez autora i jego współpracowników w trakcie ostatnich 40 lat i w znacznej mierze niepublikowany wcześniej. Z pewnością zainteresuje ona polskich badaczy plejstocenu.

Witold Zuchewicz